

V. V. Rozanov i P. A. Florenski

PREPISKA

*V. V. Rozanov – P. A. Florenskom
8. maja 1910, Sankt Peterburg*

Novčiće ću Vam poslati – jedan po jedan – možda čak i u ovom pismu. O Atlantidi: „Atlantida je postojala” – izjavio sam svojevremeno u „Inostranoj književnosti” Bulgakova („časopisu za kokete”), koji Vi ne čitate. Vaše ćutanje mi je teško palo, izazvavši pri tom neki čudan osećaj. <...> Na kraju sam zaključio: „Jednostavno je bezdušan; pametan, zanimljiv, ali bez srca. Neka ide s vragom: najobičniji profesor.” Onda sam shvatio da je presudilo podneblje Jerermenije, što rađa nekakve dugobrade tigrane sa tiarama (postoji takva tetradrahma), a ne Kostroma sa svojim „klinastim bradama”: Vi jednostavno niste Rus („pljunuta ste majka”, kao i većina sinova). A sam Vaš osećaj prema Rusiji i Rusima je „stilizacija” i „muzika”. Nije mi bilo lako. Ni najmanje. Samo Vi mirno gladite novčiće (i ja to radim) do 25. maja.

*P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
28. maja 1910, Sergijev Posad*

Poštovani Vasilije Vasiljeviču! Evo Vam Vaših novčića, čije vraćanje sam odlagao iz dana u dan. Taknuli su me u osetljivo mesto, ali bilo je bolno rastati se od te boli. Naročito od polovinke drahme. Prikaz onog mladića nemarnog, spokojnog držanja neopisivo je lep. Da li je toga zaista bilo, Vasilije Vasiljeviču? Ili smo mi ti koji svemu pridajemo treptaje neizrecive lepote i „duhovnosti”. Eto, poslali ste mi neku izvitoperenu, poluizlizanu paricu, a ona mi razdire dušu, bukvalno „razdire”, jer skoro fizički osećam kako hrli nekuda, kako me napušta, dok mi se telo grči, razboleva. Pogledajte samo: pružena ruka; prsa; desna butina; leva potkolenica, to je mogao da stvori samo veliki umetnik. Uporedite to sa onim što sada tvore najbolji. Baljezgarije, mazarije – vašarska grubost naspram kraljevskih manira. Koliko sam puta bio van sebe pred keramikom u muzejima. Obična posuda – za kašu ili vino, ali ima nešto, ne znam tačno šta, ali posle toga teško je nastaviti živeti na svetu.

U početku mi se činilo da je sve to „tek tako”, „utisci”, „previše čitanja”. Ali iz godine u godinu tama je postajala sve gušća. Osećao sam da mi je tesno u sopstvenom telu, u ovom okolišu; Vi mi, možda, ne verujete, mislite da preterujem. Ali ne, zaista je tako, to dolazi odnekud iznutra. Bukvalno nedostatak vazduha – verovatno se tako osećaju dame utegnute u korset ili Kineskinje omotanih nogu. Hoćeš da zamahneš pesnicom, da se udariš u grudi, da ih smoždiš, – možda će otud izaći neko drugo telo, ono „pravo”, „moje”, a ne ova obrazina. Već su Platon i orfici osećali nešto poput: σωμα-σημω, telo je grob.

Vele da se u erosu (da je bar istina) – grobnica razbija. Da, ali... Teško je živeti tako – bez nade. Teško je čekati vaskrsenje.

Noću.

Pavel Florenski

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom

3. juna 1910, Sankt Peterburg

Kako mi je drago, kako me raduje što ste se zainteresovali za novčiće! Ovdašnje zaludnike to ne zanima. Čak ih mrzi i da „pogledaju” (i Mereškovskog). Pravi sirovnjaci, ti „Rusi”. Nema u njima ni mrvice Frigije, sve sama Oblomovka. Slaću Vam ja još, tek da pogledate ili na poklon (dublete). Bez ikakvog naučnog objašnjenja, da bih Vas još više zaintrigirao:

1) Sova. Revers: Zvezda u srpu mladog meseca.

2) Cnossos. Bik (Zeus) galopira nalevo, nosi Io – Evropu, koja sedi na njemu postrance, držeći veo: [nacrtan simbol]; ispod simbola je delfin, sa glavom nadole. Revers: Plan lavirinta; zvezda i ΚΝΩΣΙΩΝ.

3) Krit „in genere” (tj. novčić iskovan u ime Saveza kritskih gradova) – pod Hadrijanom. Portret Hadrijana. Revers: Mali žrtvenik, sa drškom; na njemu plamenovi sa „jezičcima”; iznad njega disk.

4) Vuk (životinja posvećena Apolonu). Revers: Žrec – krilati. Više mi se dopada plastično (pokret) nego mladić sa sledećeg novčića.

5) Polirimnijum. Glava Apolona? Heliosa? En face. Revers: Apolon hoda, držeći u ispruženoj ruci predmet nejasnog značenja, a u levoj dugačku palminu granu.

Prilažem dva dubleta na poklon.

1) Pantikopej. Glava Apolona. Revers: Tobolac za strele (sa poklopcem). Preostali potpis ANTIKO ΠΑΙΤΩΝ.

2) Ptolomej Everget: Glava Zeusa. Revers: Orao. Ispred njega je gradski amblem grada Tira – žezlo Mektoarga. ΠΙΤΟΛΕΜΑΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥΣ. Kovan u Tiru (u to je vreme pripadao Ptolemejima).

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom

4. novembar 1910, Sankt Peterburg

Poklanjam vam denare – Anji sa Faustinom mlađom i decom, Vama – sa Cererom (klasje i žezlo u ruci) i sa Kibelom (Mater deum).

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom

14. novembar 1910, Sankt Peterburg

Divno ste nacrtali novčiće – očigledan „talent” i „pozvanje”.

A. M. Florenskaja – V. V. Rozanovu
12. maja 1911, Sergiev Posad

Poštovani Vasilije Vasiljeviču,

Hvala Vam na venčanom poklonu, i izvinite zbog kašnjenja pisma i pozne zahvalnosti. Pavle o Vama uvek govori sve najlepše, i ja sam veoma dirnuta Vašom pažnjom prema meni. I ovog puta sam ja kriva za kašnjenje pisma, zbog čega se ponovo izvinjavam.

S poštovanjem,
Ana Florenskaja

P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
28–29. novembra 1911, Sergiev Posad. Noć.

Poštovani Vasilije Vasiljeviču!

Evo Vam jednog karakterističnog primera. Ovdašnji Jevrejin-časovničar ima nekoliko starih novčića. Nameravam od njega da kupim Petrovu rublju: u radnji je polumrak. Traži rublju za nju. Iako znam da se još manje razume u novčiće od mene, odmah sam „razvideo” (kostromski izraz) da nešto nije u redu. Pažljivo gledam – vidim – sedefasta boja amalgama – očigledan falsifikat. Kažem mu: „Nije srebro.” A on: „Srebro je u novcu uvek niske finoće.” Ja: „To je drugo, ali ovde srebra uopšte nema.” On: „Kako nema?” Najzad sam ga naterao da proveri pomoću tečnosti za analizu. Vraća se kao da je sve u najboljem redu, kao da je on tvrdio da nije srebro, a ja – da je srebro, kao da sam ja hteo njega da prevarim, i ubedljivo izjavljuje: „Metal!” – Ja: „Dakle, nije srebro?” „Radi se o metalu. Vaš je za rublju.”² Nije u pitanju jevrejstvu svojstveno koristoljublje ili pohlepa – niko nije imun na to. Ne, ja sam pogođen nekom vrstom atrofije uvidavnosti. Postoje razni poroci i vrline, i kod Jevreja i kod svih ostalih. Ali teško je sreći ovakvo slepilo. Čini mi se da je lakše izaći na kraj sa ubicom, preljubnikom ili razbojnikom nego sa čovekom koji ni u sebi ni u drugima organski ne prepoznaje nikakve obzire. Jevrejin ne shvata da u svemu mora postojati granica, unutrašnja mera – potpuna suprotnost Elinu, za koga je μηδεν αγαν.

Voli Vas
Pavle Florenski

² U novčarstvu su poznati slučajevi kada je finoća monetarnog srebra izvorno (drastično) smanjivana, a da to nije uticalo na nominalnu vrednost date kovanice. Ova pojava nije nužno povezana sa izradom falsifikata ili replika. (Petrović, S. (2000). *Numizmatički rečnik*, str. 10–11. Šabac: Narodni muzej Šabac). [Sve fusnote su prevodilačke.]

Očigledno mi je S. Cvetkov poslao Vaš primerak knjige Golovina³ o numizmatici – na poslednjoj stranici sam, naime, našao Vaše škrabotine. Dozvolite mi, dragi Vasilije Vasiljeviču, da Vam ukratko predstavim svoje viđenje numizmatike, tj. onoga što mi je u njoj zaista važno. Pre svega, šta je novčić? „Monnaie – toute sorte de métal servant au commerce et frappées par autorité souveraine” (Larousse) („Novac je vrsta metala koji se koristi u trgovini i kuje u ime najviših vlasti” (Larus). „Novčić je metalni apoen, vredna kovina koja je bila ili jeste u platežnom prometu” (Dalj). Kakva glupost!

Simfoniju bi, sledstveno tome, trebalo definisati kao papir ispunjen paralelnim linijama i repatim kružićima. Novčić je, nesumnjivo, pre svega umetničko delo; a za numizmatičara – novčić je isključivo to, bez obzira da li će se iz njega proučavati svakodnevni život, ekonomski sistem, religija itd. određenog društva.

Koja je osobenost ovog umetničkog predmeta, osobenost načina na koji se koristi? Pa to što se novčić ne zahvata lopatom, već ga uzimamo rukom, i to ne radi posmatranja, već radi ispitivanja. Novčić se određuje dodirrom, a ne pogledom, on nije namenjen gledanju, već upoznavanju rukom, prstima.

Sveti Oci u dodiru vide osnovnu i najkarakterističniju sposobnost tela; čulo dodira je najudaljenije od intelekta i najbliže njegovoj suprotnosti. Čulo dodira pokriva najintimniju oblast, najsladšu i najopasniju. Dodir je prva ograda oko tela, oko σωμα (grč. telo). Prva njegova manifestacija <...> ka spolja.

I zato je umetnost namenjena dodiru – umetnost <...>, umetnost upućena načelu života u nama, umetnost obraćanja polu. Ta umetnost i jeste u osnovi kovanja novca. Ta umetnost, tj. sečenje i kovanje ili livenje novčića, uopšte nije toliko umetnost vida, koliko umetnost dodira, a vizuelni izgled novčića je sasvim sporedan, baš kao i njegov cilik prilikom bacanja, još i manje.

Ono najvažnije, suština novčića, krije se u doživljavanju reljefa, koje pak – poput onoga o čemu ste Vi toliko pisali – ne potiče od površnog i slučajnog dodira, već od dužeg bavljenja, od propuštanja novčića između prstiju, od palpacije njegovog reljefa. O kakvom reljefu je reč? Radi se o tome da novčić, neravnomerno se zagrevajući u ruci, pre svega na najispupčenijim mestima, pojačava doživljaj plastičnosti, spajajući taktilni („gore-dole”) sa termalnim („toplo-hladno”) i svetlosnim (svetlo-tamno”) reljefom. A tome se pridružuje i astralni, reljef života – jer metal, neravnomerno apsorbujući životvornu energiju, astralnu auru, „pol” – u zavisnosti od prethodne zasićenosti, zrači posebnom energijom.

Ali o tome ne dolikuje naširoko razglabati, dovoljni su i nagoveštaji, iz kojih svako može zaključiti onoliko koliko mu je potrebno. Ni ja neću više ništa reći. Ali iz ovog opšteg principa, „novčić je zarad dodira”, proizilazi niz značajnih posledica koje su, barem

³ N. N. Golovin (1875–1944), profesor Nikolajevske vojne akademije, istoričar, numizmata, autor knjige *Sobiratel' monet. Rukovodstvo po numizmatike rusškoj i inostrannoj dla hobitelej i kollecionerov* iz 1904. godine.

neke od njih, numizmatičari odavno naslućivali. U tom smislu je od najdubljeg značaja jagma za originalima i mržnja prema falsifikatima.

Da je novčić namenjen gledanju, onda bi falsifikati mogli biti samo dobrodošli, jer nema sumnje da su vizuelno veoma savršeni. Na kraju krajeva, pozdravljamo fotografsko itd. reprodukovanje slika; neosporno je da reprodukcija, nemajući status originala, daje i nešto od njegove suštine. Reprokovani novčić ne daje ništa ili skoro ništa. Jurnjava za originalima možda je i znak sujete; pristati na pokoji lažnjak znak je neznanja.

Evo zašto: dodir je, kao najneposrednije čulo, minimalno svestan, ali maksimalno precizan, instinktivan. Pritom, iz fizičke hemije nam je poznato da nemerljivo mali dodaci u legurama često mogu potpuno, duboko promeniti fizička svojstva – strukturu „legure”. Najmanji procenat primesa ili malo odstupanje od tačnih proporcija, drugačiji način obrade (livenje umesto kovanja; utiskivanje umesto izbijanja; sila udara itd. itd.), sve to može u velikoj meri promeniti fizička svojstva novčića, a posebno njegovu strukturu i njegovu toplotnu i električnu provodljivost i, zajedno sa potonjom – ovo dodajem u svoje ime, a ne u ime fizičke hemije – njegovu sposobnost da apsorbuje i sprovodi astralnu energiju.

Takođe je poznato da sposobnost apsorpcije vodene pare, različitih gasova, emanacija radioaktivnih materija i sl. veoma zavisi od načina obrade. Sve se to u najvećoj meri opaža dodirrom; novčić nešto drugačijeg sastava i drugačije obrade, koji se vizuelno ne razlikuje od originala, kao delo taktilne umetnosti nimalo ne podseća na original. Možda je za nečije oko elektrotipija valjana, ali ona ne odgovara ruci. A upravo dlan treba smatrati za organ divljenja novčićem, dlanom sondiramo njegovu skrovitu nutrinu, i uopšte nije nevažno šta se tamo nalazi. Patina, nazubljene ivice, razna ispupčenja, njihov oblik i dimenzije, da li je u pitanju kovanje ili livenje itd. itd. – sve se to najtačnije registruje dodirrom i, odnoseći se na donji pol, postepeno, reflektovano, dopire do gornjeg.⁴

Metal je stoga od najvećeg i najosnovnijeg značaja. Zar niste primetili da jedino srebro ostavlja sasvim određen utisak – živog tela, dok su bakar i zlato već mnogo beživotniji. Ne volim zlatnike, i mislim s pravom. Najviše volim srebrni novac. Odlikuje ga jasnoća kovanja (zlato je rasplinuto poput testa), dubina reljefa i životvorna toplina. Srebro ima najveću toplotnu provodljivost od svih metala uopšte, kao i najveći sjaj, najveću električnu provodljivost, najveću zvučnost i najveći astralni kapacitet i provodljivost. Osnovni metal – da nije bilo grofa Vitea, da organizuje kovanje novca u Imperiji, po meni bi bilo srebro – a ne zlato ili bakar, a pogotovo ne činovnički nikal.

Kao prvo, srebro odgovara prosečnoj novčanoj jedinici, onom novčiću sa kojim prosečna osoba najčešće ima posla. Drugo, ono je zvučno, samom prirodom predodređeno za „zveckavi” novčić. Treće, to je metal koji najviše pogoduje astralnom ujedinjenju naroda u jednu prirodnu zajednicu, u jednu porodicu. Zlato pak astralno isušuje ljude, dok

⁴ Termini „donji” i „gornji pol” pripadaju kontekstu tzv. „homotipije” (*Stub i tvrđava istine*, Deveto pismo, posvećeno problematici stvari).

ih bakar naprosto truže. Srebro je besprekoran metal, i samo se naše vulgarno doba usudilo da ga potpuno degradira, mada, i tako oskrnavljeno, ono ostaje jedini normalan monetarni metal, baš kao što je jedini normalan upotrebn metal – gvožđe.

Iz ovoga sledi zahtev koji moramo da postavimo pred novčić. Pogledajte bilo koji moderni metalni novac. Šta je to? Neka drangulija? Privezak za ključeve? Neka se niko ne poziva na tananost izrade i savršenstvo kovanja. To je mehanička preciznost i mehaničko savršenstvo, prosto je zazorno videti koliko se truda ulaže u naše kovanice, u kojima nema ničega osim neshvatanja suštine novčića. Kao prvo, površina, namenjena dodiru, ne treba da bude odveć išarana, ne treba da liči na graviru, nego na visoki ili skoro visoki reljef. U suprotnom, osećamo ga samo kao „nešto” neravno. Našeg orla na novčiću, tako, niko ne doživljava drukčije nego kao rebro na kaljači, da ova ne bi klizila.

Drugo, reljef treba da bude plastičan, bez grafizma, bez oštih linija, u vidu neprekidne ustalasane površine. Portret suverena na našoj rublji je pre urezan nego „izvajan”. Ko će takvog da pomiluje? Ali vrh neukusa kada je reč i o metalu i o kovanju predstavlja turski novčići; samo zbog njih Turke bi trebalo isterati iz Carigrada. Po mom mišljenju, vrhunac bezobrazluka je nastaniti se u zemlji Helena i produkovati takvu tričariju. Za svoju „mahmutovsku jeres” odgovaraće pred Bogom: a za svoj neukus u kulturi odgovorni su pred nama, svojim savremenicima.

Treće, presek novčića ne bi trebalo da bude nekakav krug ili disk, kao kod naše rublje, već sočivo. Bili su u pravu drevni narodi kada su novac kovali iz kuglica, samo naši preci su mogli da smisle nešto tako sramotno kao što je kovanje iz žice (!!). Možda su donekle podnošljivi čankasti novčići sa usecima //, ali u svakom slučaju ne naši.

Naša ivica, kojom se toliko hvalimo, naterala bi stare da pocrvene od stida. Došli smo do toga da smo za cilj života postavili različite *tours de bras* (okretanje ruke (fr.), nedozvoljeno u rvanju) i čak se hvalimo njima. Čemu ovo oštro obođe, što tako odvratno vređa dlan? Obod novčića neizostavno mora biti zaobljen, „punan”, kao i sve ostalo u novčiću što mora biti neprekidno, valovito, zaobljeno. Novčić sa oštrom ivicom isto je što i telo prekriveno ribljim krljuštima ili iglama bodljikavog praseta.

Kao četvrto, naš plitki reljef i sitničavi detalji, budući znak našeg neznanja, direktno su suprotstavljeni dubokom reljefu i neprekinutim površinama najsavršenijih grčkih novčića. Rimljani su već istupili čula i okrenuli se od taktilnog novčića ka oblasti graviranja, minijature. Imali su dobre ideje, ali lošu realizaciju – lošu sa monetarne tačke gledišta. I upropastili su stvar. Još samo jedan korak i umesto novčića izdavali bi kružice sa fino urezanim članovima Zakonika o falsifikovanju kovanica.

I zaista je trebalo da postoji takav zakon: „Svako ko kuje novčiće, dužan je da ih načini tako da odgovaraju svojoj nameni (tj. da budu „novčasti”, umetnički). Nepoštovanje ovog zakona povlači kaznu od deset godina prinudnog rada”. Da je država pristupila umetničkom kreiranju kovanica, pitam se ko bi mogao da ih falsifikuje. A onoga ko bi mogao, trebalo bi nagraditi i imenovati direktorom kovnice novca, jer je očigledno veći umetnik od njenog aktuelnog direktora. Grčke kornjače, školjke, ribe, sove itd. eto odličnih primera šta može i treba da stoji na novčićima.

Ne govorim sada o prikazanoj figuri, već upravo o formi, jer je očigledno da na novčiću ne može da se prikaže sve i svašta, kao što ne može da se skulpturalno reprodukuje pokret, niti slikovito zvuk. U nas nema volje za razumevanjem posebne oblasti monetarne umetnosti, pa čas zalutamo u gravuru, čas u skulpturu, čas u slikarstvo, a čas u krivično pravo.

Ali oprostite mi što sam, listajući Vašu knjigu, bio ovako opširan, mada je ostalo još mnogo toga da se kaže o astralnoj, istorijskoj i dr. stranama monetizacije, ali verovatno ste već umorni, baš kao i ja. Pa i kasno je, i petlovi su objavili da je vreme za spavanje.

Prijateljski Vas grlim. Neka Vas Gospod čuva
i neka pošalje ozdravljenje Varvari Dmitrijevoj.
Odani Vam nedostojni sveštenik
Pavle Florenski

25–26. jun 1912. Noć. Sergijev Posad

P. S. Nisam rekao ono najvažnije: kakvog li apsurdna stavljati novčiće ispod stakla u muzejima. To je isto kao da izlažete umetničke slike zastrvene čaršavima ili priređujete koncert uz huku lokomotiva. Koliko god da sam piljio u muzejske novčiće, nijednom mi ništa nisu rekli: nekakve hrpice, ali ja ne marim za to staro smeće. Radije bih vrteo Katarinin novčić u ruci nego da gledam unikate pod staklom. Ako se uprava Muzeja plaši da će novčići biti ukradeni, dobro, neka ih naniže pomoću karika, i to što više, da se slobodno mogu dodirivati, na čeličnu žicu, i zaključa. Držao – ne držao novčiće ispod stakla, nema od njih nikakve vajde.

P. F.

*V. V. Rozanov – P. A. Florenskom
8. jula 1912, stanica Siverskaja*

Evo me kako opet pišem u „Hramu svog uma”, „Pavlu Florenskom”. Da, istina je sve što ste napisali o novčićima. „Novčići imaju svojstvo Pitijinih isparenja: i jedni i drugi vode čoveka u ludilo.” U stara dobra vremena (kada je Varja bila zdrava) sedeo sam nad njima do devet sati ujutru. Na Špalernoj, „čisteći stare”, u tri ili četiri sata („bele noći”) seo bih na prozor (treći sprat) i sav uzbuđen (već se vide linije i slova ispod četke i sapuna), obuzet vrućinom, skidao sam gaće, zatim košulju, i potpuno nag, prljav, mokar (voda, sapun, prljavština i oksid sa kovanica), čistio bih i čistio, skoro pa kožom koja mi se skidala sa prstiju. To je bio kod mene period pravog ludila. Sada, sa ciglo 4.000 grčkih novaca, opustio sam se i otupeo (glavna stvar je, ipak, Varjina bolest). I evo, neko kuca na vrata: portir unosi samovar, sad će sve videti: i da se ne bih osramotio, gologuz se zavlačim pod pokrivač i pretvaram se da se budim, ustajem, navlačim pantalone i zakuvavam čaj.

V. Rozanov

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom
30. novembra 1912. godine

Odavno sam Vam spremio as (IX vek pre nove ere) grada Olbije, divno očuvan (po 50 rubalja), i još ću toga sakupiti...

V. Rozanov

P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
7. mart 1913. Veče. Sergijev Posad

Poštovani Vasilije Vasiljeviču!

Pišem Vam pod snažnim utiskom prispeća naslova koji sam odavno naručio u Akademijinu biblioteku, prava riznica, barem za moj rad. Radi se o izdanju: L. Anson, *Numismata Graeca. Greek coin-types classified for immediate identification*, London, 1910. Po zamisli, po sadržini, ova knjiga je nezaobilazna u izučavanju antičkog sveta. Autor je kovanice grupisao prema reversima, pokazavši time da ih ne vrednuje formalno-istorijski, već sadržinski, „na naš način”. Tako možete ostvariti celovit uvid u motive, recimo, trozupca, hrama, lišća, klasja itd. Stvarno sam srećan što sam naišao na ovaj rad, jer živeti ovde bez muzeja, bez zbirke, čak i bez knjiga, sada ipak imam nekakvu zamenu za sve to. Ali ovo se odnosi samo na sadržinu. Izgled publikacije me je duboko razočarao. To je „naučno”, fototipsko izdanje. Na stranu što je prikaz većine novčića nejasan, a ponekad i sasvim nerazgovetan – i opšti ton odlikuje neko neizrecivo mrtvilo. U načinu prezentovanja antikviteta generalno postoji nešto umrtvljeno, užasavajuće zgaslo. To se odnosi pre svega na *φαλλος* na reprodukcijama statua, pogotovo onih od netoniranog gipsa. Na takvim statuama uvek se predstavlja kao nešto mrtvačko. Ista ta beživotnost odlikuje i Ansonovo izdanje, kao u druge skupe numizmatičke atlase. O tome smo već razgovarali, ali ne mogu da odolim a da opet ne kritikujem savremene izdavače. Ako već ne poseduju spontani dar uočavanja života u tragovima antike, zašto se ne rukovode bar zahtevima jasnosti. Zašto su nekakve rasplinute mrlje „naučnije” od truda savesnog kopiste, koji je pri tome pod kontrolom naučnika?

9. mart 1913.

Upošte nisam znao da se fotografišu replike, a ne originalni novčići. Ali sve vreme mi je na jezik dolazila reč „gips”. U samoj ovoj reči postoji nešto što isušuje, utisak šupljikaste mase, koja oduzima jeziku svaku vlažnost. Sada, kada sam saznao da se zapravo radi o snimcima kopija, odvratno mi je i da pogledam fototipske atlase iz numizmatike. Površinska faktura, bezbrojne rupice od vazdušnih mehurića, nedostatak odsjaja, nejasne linije, senke bez sočnosti, malaksalost opšteg tona – sve je do te mere suprotno arheološkom instinktu, da i najjadniju reprodukciju rukom više volim od „dobre” fototipije sa gipsanih replika.

I što je najvažnije, to je neverovatno siromaštvo fototipske reprodukcije. Iz pravog novčića, koji je u daleko gorem stanju očuvanosti od kopije sa koje je reprodukcija napravljena, može se spoznati neizmerno više nego iz slike stavljene u atlas, ili iz crteža načinjenog rukom. Jer zahvaljujući različitom okretanju novčića, osvetljavajući ga pod različitim uglovima i sa različitih strana, pod različitim svetlom (dnevnom, noćnim), imajući u vidu različite namere i različita predubeđenja, pa i razliku u raspoloženjima pri „užljavanju”, utisci od novčića se sumiraju i sintetišu u jednu celinu.

Pogled osobe koja proučava novčić razlikuje se od nasumičnog, uzgrednog pogleda; fotografija, i to još gipsane kopije, daje, međutim, manje a svakako ne više od utiska kakvog slučajnog posmatrača. Davanje svuda i uvek prednosti mrtvom oku – sočivu fotografskog aparata – u odnosu na živo oko posmatrača koji se unosi u novčić podrazumeva potpuno nerazumevanje procesa reprodukcije, kao i odsustvo svesti da opažanje nije trenutni utisak, već prevazilaženje trenutka, delimična pobjeda nad vremenom, i da u tome glavnu ulogu igra celokupna ličnost onoga koji opaža. Pamćenje – eto osnovnog svojstva percepcije. U izvesnoj meri i fotografska ploča „pamti”. Ali nevolja je u tome što je to pamćenje izuzetno usko, nesposobno da pravi široke sinteze i stoga, pod izgovorom „objektivnosti”, tj. eliminisanja slučajnih momenata tokom reprodukcije – i samo podređeno potpunoj nasumičnosti rasvete, rakursa i dr. spoljnih uslova.

Iskusan posmatrač, baš zato što može uticati na uslove percepcije, baš zato što je njihov gospodar, a ne rob – isključuje slučajnosti trenutnih utisaka i postiže sintetizovani utisak, takoreći, približava se opserviranju *sub specie aeternitatis* (lat. sa stanovišta večnosti). Morate imati stotine fotografija jednog novčića, snimljenih pri različitim uslovima, i tek tada bi kumulativno proučavanje svih njih moglo u izvesnoj meri zameniti crtež rađen rukom. Ako zastupnici pomodnih metoda reprodukcije antikviteta zaista iskreno govore o objektivnosti i iskreno nastoje da isključe slučajnosti, onda nek se potruže da umesto pojedinačnih prave zbirne fotografije po Galtonovom metodu, spojivši ujedno snimke više primeraka iste vrste. Nije isključen ni metod Burinskoga, koji razbija boju na komponente, kada se uvek slika isti novčić, ali pri različitim uslovima. I pritom, neka se uvek snimaju originali a ne gipsani odlivci (pri čijem adiranju se gubi efekat odsjaja). Tek tada njihovi prikazi mogu, u načelu, da konkurišu crtežu rukom. Ali za sada za to nema jakog razloga, baš kao što ni u slikarstvu nema rezona za konfrontiranje sa mehaničkom (neumetničkom) fotografijom, samo zato što je u pitanju slika. I, razume se, to ni u kom slučaju ne isključuje mogućnost kritike crteža rukom.

Sada – o nečem drugom. Obećao sam da ću Vam poslati parnjake Vašem faličkom novčiću iz Sirije. U prilogu su crteži 14 i 15, pozajmljeni iz: F. Lajard, *Recherches sur le culte, les symboles, les attributs, et les monuments Ligures de Venus*, Paris. Ovi novčići Demetrosa II i Antonina Pija, iz grada Malusa, sasvim odgovaraju Vašoj kovanici Elagabala, kovanoj u Afrodiziji. Dve figure u zagrljaju kao da su privučene jedna drugoj nekom tajanstvenom silom. Ispred figure sa desne strane je niz των φαλλων ορθων⁸ (grč. falus u erekciji), nalik češlju i, po svemu sudeći, slični češljevi su sa strane. Uz figuru na levoj strani je niz poprečnih nabora, koji očigledno prikazuju brojne κτες (grč. ženski polni organ). Otuda i termin „kteistički” u nastavku. Očigledno, obe figure su dvopolne, pri če-

mu falička figura ima žensku glavu, dok kteička – ima bradu. Cela kompozicija predstavlja najveći napon polnog „elektriciteta”, koji se pritom beskrajno intenzivira mnoštvom polno privučenih parova. Između figura je, u terminima fizike, „polje”, sa „silnicama”. Tu se nalazi i prikaz jarca koji, najverovatnije, simbolizuje dato okruženje kao oblast intenzivno napregnutog života, tim pre što jarac ima značenje polnog principa i sveopšte plodnosti (Pan, satiri). Orijehtacija njuške jarca ka kteičkoj figuri pak pokazuje da su „silnice” datog polja usmerene od faličke ka kteičkoj figuri.

Ali da se vratimo Vašem i njemu sličnim novčićima. O njima Lažar piše otprilike ovo: kovanice, kovane u gradu Malusu, u blizini provincije Pamfilije (sl. 114 i 115), imaju prikaze dvopolne Venere, koju Julije Firmik Matern naziva biformis, „dvojaka”, a Jovan Lidijski navodi da su joj drevni bogoslovi pripisivali oba pola i epitet $\alpha\rho\sigma\epsilon\nu\omicron\eta\lambda\upsilon\varsigma$ (grč. muško-ženska). Napominjem uzgred svoje zapažanje da je ovaj termin bio i ranije veoma rasprostranjen u antičkom svetu i da ga koriste mnogi pisci, i paganski i hrišćanski. Ideja muško-ženskog bila je završna sinteza svih protivrečnosti stvarnosti, i u njoj se, naravno, naslućivala mogućnost celovitog razumevanja života. Prema svedočenju Jovana Lidijskog, Pamfilijci su poštovali bradatu Veneru, odajući joj posebne počasti.

Već i zbog toga, prirodno je na novčiću iz okoline Pamfilije videti upravo takvu dvojaku boginju. I zaista, Lažar beleži da je na novcu Demetrosa II (Nikatora, kralj Sirije) boginja predstavljena sa bradom. Na glavi ima šlem, u levoj ruci drži luk, ali joj je odeća ženska. Lažar ne tvrdi da je i na drugom novcu istog grada prikazana Venera s bradom. Ali oružje pokazuje, veli on, da joj se pripisuje dvojaki pol. Ovi novčići, plus još jedan, takođe Demetrosa II (očigledno dobro upućenog u „korene”), koje je prvi put publikovao Frelih, „dali su povoda za grešku”, koju je napravio i sam Frelih, ali i Duan, Mione, Richter [Froelich, – Ann. Syr., tab.X, n. 25. – Duane, – Coins of the Seleucid, p. 95; pl. XIV, n. 1. – Mionett, – Deser. De Med., III, p. 591 et 592, n. 250; V, p. 58, n. 500; S. VIII, p. 44 et 45, n. 232. – Richter, – Über die Attrib. der Venus, p. 15]. Pod „greškom” Lažar podrazumeva upravo ono što predstavlja glavnu pikanteriju ovih novčića. „Smatrali su i objavili da je božanstvo predstavljeno na reversu triju navedenih kovanica niz falusa” (Lajard, id., r. 67, pr. 1).

Lažar tvrdi da je to pogrešno, i kao dokaz navodi nekoliko asirskih moneta (videti sl. I 16 i I 17), gde „mističko Drvo života” veoma liči na prikaze sa novca grada Malusa. Ovo navodi Lažara da sumnja u tačnost opisa jednog novčića publikovanog u Sestini (Lett. numism., T III, p. 103, n. 1.), koji on isto povezuje sa gradom Malusom, na kome glava žene (Venere), gledana spređa, pokrivena krilatim šlemom, ima, kako mu se čini, „nisku” ukrašenu mnoštvom falusa (Lajard, id.). To su Lažarovi zaključci. Kakva naivnost! Pa naravno da je ne samo moguće, već je nužno „niske” oko boginjinog vrata povezati sa Drvetom života!

Pre svega, zar Drvo života nije drugi izraz iste te faličke ideje? Šta predstavlja crtež Drveta života koji navodi Lažar (I 16)? Pa to je ista ona niska, ali pojačano, sugubo prikazana, kao buket; a simbol iznad njega je krilata boginja. Što se tiče drugog crteža (I 17),

tu je niz podvrgnut novoj stilizaciji, i to u obliku plodova nara, koji su, uvek i svuda (pa i u Bibliji), zbog obilja semenki i oblika ploda, služili kao simbol plodnosti.

U ostalim slučajevima isti taj Lažar odlično govori o sinkretizmu simbola, o međusobnoj stilizaciji jednog simbola drugim, iz kruga iste ideje. A onda se, iznenada, naivno i bespomoćno tetura pred „Drvetom života”, kao da je to nešto sasvim drugačije od onoga što je rečeno o novčićima iz Malusa.

*P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
5. aprila 1913. Sergijev Posad*

Za sada Vam šaljem još jedan člančić o trojici mističara, poglavito radi motiva faličkog deteta iz egipatske simbolike. Slobodni ste, naravno, da ga prekrajate, kako god hoćete.

Voleo bih da štampam knjigu, ali ne takvu u kojoj bi, kao u nekom almanahu, bili i Vaši i moji članci, već zaista jednu zajedničku knjigu. Ako želite da je učinite svežom i zanimljivom, nemojte škrtariti, a pogotovo ne na opremi, ilustracijama i klišeima [NB].

Neke kliše sam već obezbedio, ustupiću Vam ih. Treba nam što više crteža. Oni govore razumljivije od tekstova, i upravo za onog ko treba da razume – a čute pred onima što treba da ostanu neupućeni. Biće dragocenije, intimnije, ako ova knjiga bude opremljena svojeručnim crtežima (neka su i loši!), koji odišu ličnošću, crtežima iz Vaše kolekcije, ili iz mojih putnih albuma i beležnica, tako da miriše na radni kabinet i stvarni život. Mogućnost zajedničkog poduhvata me je oduvek zbog nečeg nadahnjivala. Eto zašto uvek za nekog pišem predgovore, uvode, vršim korekture itd. Naša saradnja je, naravno, beskrajno zanimljivija. Obojica ćemo umreti; ali naša deca i unuci pamtiće naš zajednički rad i slobodno bavljenje naukom, lišeno brige o karijeri i naučnim zvanjima, bavljenje naukom koje, uveren sam, postoji od najstarijih vremena, a postojaće i u vreme naših unuka.

Sve ovo je napisano ranije, ali nikako da Vam pošaljem; ono što sam nameravao da nekako zaokružim, završavam kojekako, žurno, u postelji, i šaljem u nedorađenom obliku. Ako Vam se učini zanimljivim, prilikom redakcije još ću ispraviti, dopuniti i poboljšati.

Odani Vam sveštenik P. F.

*P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
23. decembra 1913, Sergijev Posad*

Bilo bi dobro ilustrovati ovu prepisku tipičnim, upečatljivim uzorcima novca. Možda bi se među Vašim klišeima, koje smatrate nedovoljno kvalitetnim, našlo nekoliko sasvim odgovarajućih za *Bogoslovski vesnik*. Uopšte uzev, mislim da u korekturu treba staviti što više crteža.

P. F.

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom
6. marta 1914, Sankt Peterburg

Dogovoreno je sa Ajvazovom, iako nije bilo lako. Iskamčio sam za Vas monete predivnog stanja i po dobroj CENI, tri tetra-drahme. Svaka po 20 rubalja. Atina – iz Periklovog doba, Meroneja – sa Dionisom iz Kilikije, grad Tars – iz vremena satrapa Detama.

V. V. Rozanov – P. A. Florenskom
12. marta 1914, Sankt Peterburg

Avaj, dragi moj – zaista sam za Vas izmolio tri novčića od Galasa: ali, došavši kući i proverivši ih kod sebe, uočio sam važnu razliku: monogrami na Meroneji su noviji, a na Tarsu je ispod jelena lav umesto uobičajenog bika. Zato Vam šaljem onaj svoj sa bikom, prisvojivši za sebe Galasov. Taj retki novčić me je oduševio još kod Elgermana, pa sam za njega i dao 20 rubalja. Trag udarca sekirom na novcu pokazuje da je donesen u hram, i na ovaj način „izuzet iz opšte upotrebe”. Ali domećem iz svoje kolekcije jedan drugi zanimljiv primerak.

Takvi su vam numizmatičari: „užasni ljudi”, katkad krađu novčiće jedni od drugih. Prihvaćeni način pokazivanja novčića stručnjacima („učenjacima”) zato i jeste samo u sopstvenom prisustvu, ne uzdajući se ni u čije poštenje. Jer rečeno je: *Scientia vincit virtutem* (lat. Znanje pobeđuje vrlinu).

Zauzvrat „Atina”, i neka Vam to bude za utehu, zaceo prevazilazi kvalitetom sve moje primerke (namerno nisam proveravao, da ne bi „pobedila” zavist, koja *non labet excelsiorem virtutibus* (lat. ne predstavlja najvišu vrlinu).

P. A. Florenski – V. V. Rozanovu
15. marta 1914, Sergijev Posad

Hvala Vam, dragi Vasilije Vasiljeviču, na novčićima. Zaljubio sam se u Atenu, po nekoliko puta tokom dana trčim da je pomilujem. I Vasik je očaran njome. Sada poznaje nekoliko „teta” – „Teta Meduzu”, „Teta Atenu” i „Teta Demetru”, i izražava nezadovoljstvo kada se raspravljam s njim i dokazujem mu da ne postoji „čika Aten”. Očigledno da, poput Vas, misli da svaka „teta” obavezno mora imati svoga „čiku”. Za „čika Atena” tvrdo glavo smatra Sokrata; ignoriše sva moja objašnjenja povodom toga. Doduše, na kraju krajeva, on je u pravu: naravno da Sokrat nije bio muž Ksantipe nego Atine ili duše Atinine – Atene.

Novčići iz Tarsa dragi su mi zbog imenjaka – apostola Pavla. Preko njega sam se nekako i ja provukao u Tars. Posebno me raduje što novčić ima zarez: trag da je neka pobožna duša „zapalila sveću” Vaalu. Odista, bez obzira šta kažu razni Ajvazovi, bolje je i paliti sveću Vaalu nego turati šiju u uštirkanu kragnu.

16. mart 1914. Nedelja.

Novčići nam pružaju tako hranljivo nadahnuće, da svako treba da ima nekoliko primeraka kod kuće ili, barem, u nekom lako dostupnom muzeju. Ne govorim sada o

„zaključcima” do kojih može doći naučnik ili istraživač neke kovanice, tj. o njenom sadržaju, već o njenom neposrednom dejstvu, o duhu koji se izliva iz nje – o inspirativnosti dodira sa samim njenim bićem. Racionalno rasuđujući, mora se naravno priznati da novčić, proučen i publikovan, i to od specijalista i prema najboljima uzorcima, ne zahteva da se vidi i opipa. Ali u stvari, taj lični kontakt, pa često i sa nedovoljno očuvanim primerkom, ne dodajući ništa „odgovornom” poznavanju moneta, čini suštinu znanja, njeno jedro i životvorno zrno, dok takozvano znanje i nije drugo do pleva. Reći ću smelije – „odgovorno” poznavanje samo po sebi i nije znanje, već imitacija znanja. Taj smisao za činjenicu o kome pišete jeste upravo polusvestan, ali veoma oštar osećaj praznine racionalnog znanja, odnosno njegove punoće kada potiče iz živog dodira sa stvarnošću.

Akadska nauka (naša) pak predstavlja oličenje suprotstavljanja racionalnog znanja onom životnom, koje tobož nije vredno pažnje, zalaganja i ulaganja.

Pogledajte A. P. Golubcova¹: solidan arheolog koji celog života predaje starohrišćansku i vizantijsku arheologiju, a nikada nije otišao da vidi katakombe, Svetu Sofiju itd. Šta tek reći o drugima. Čak i crteži – ni oni se ne smatraju neophodnim. Za predavanja moram ručno da crtam tabele, dijagrame itd. na listićima papira. Ovo nipošto nije pritužba (to mi je korisno), već uočavanje različitih pristupa. Bar da se neko zapita, treba li mi nešto – bojice, papir itd. Očigledno, te tablice se smatraju najobičnijim hirom i igrarijom.

(S ruskog prevela Draginja Ramadanski)

¹ A. P. Golubcov, bogoslov, profesor Moskovske duhovne akademije.